

Антоніна Мартієнко – доктор економічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу, Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України

Методологічні основи формування соціоекономіко-екологічних обмежень власності на природні рекреаційно-туристичні ресурси

У статті визначено сутність соціоекономіко-екологічних обмежень форм та прав власності на природні рекреаційно-туристичні ресурси. Визначено передумови їх формування й основи напрями впровадження. Доведено, що обмеження повинні ґрунтуватися на інтересах загальнонародного привласнення природних ресурсів і залежно від специфічних особливостей природного рекреаційно-туристичного ресурсу та напрямів його використання формуються обмеження у формах і правах власності на нього.

Ключові слова: соціоекономіко-екологічні обмеження, форми та права власності, природні рекреаційно-туристичні ресурси, пріоритет загальнонародної власності.

Постановка наукової проблеми та її значення. У складі інституту речових прав, що закріплюється сучасним цивільним правом України, права власності є найменш вивченим юридичним феноменом, що представляє безсумнівний теоретичний і практичний інтерес. Необхідна розробка економічних основ формування екологічних обмежень форм привласнення в природокористуванні, які повинні лежати в основі економічних та правових відносин власності на природні ресурси.

Соціоекономіко-екологічні обмеження функціонування форм привласнення природних ресурсів не мають теоретичної розробки й практичного застосування. Відсутні законодавчі норми та організаційно-економічні механізми реалізації соціоекономіко-екологічних обмежень форм власності на природні ресурси.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У юридичній літературі немає єдності щодо того, що ми розуміємо під правовими обмеженнями. Існує думка, що обмеження права власності полягає у вилученні деяких правомочностей із його змісту. Інші юристи стверджують, що правомочності, які підлягають обмеженню, не виключається зі змісту права власності. Власник може реалізувати обмежене суб'єктивне право лише настільки, наскільки це можливо при обмеженні [1, 2]. У судовій практиці також поки не склалося єдиного тлумачення категорії обмеження права. Відсутні наукові дослідження щодо соціоекономіко-екологічних обмежень форм і прав власності на природні рекреаційно-туристичні ресурси.

Мета статті – дослідження соціоекономіко-екологічних обмежень форм та прав власності на природні рекреаційно-туристичні ресурси.

Основні завдання роботи:

– визначити сутність соціоекономіко-екологічних обмежень привласнення природних рекреаційно-туристичні ресурсів;

– установити передумови та основні напрями формування економіко-екологічних обмежень привласнення природних рекреаційно-туристичні ресурсів.

У процесі дослідження нами визначено сутність соціоекономіко-екологічних обмежень й обтяжень присвоєння природних ресурсів, що полягає в такому:

– будь-які відхилення від загального режиму здійснення права привласнення на основі врахування специфіки рекреаційно-туристичного природно-ресурсного потенціалу конкретного регіону, специфіки конкретного природного ресурсу, його конкретних умов присвоєння та конкретних суб'єктів присвоєння природних об'єктів;

– звуження можливостей власника здійснювати правомочності, що зумовлено зовнішнім впливом, уторгненням третіх осіб у сферу присвоєння природного ресурсу за допомогою надання третім особам можливостей реалізації окремих повноважень власника природних ресурсів;

– обмеження суб'єкта при здійсненні природокористування при певній формі власності або праві власності на конкретний природний об'єкт у процесі його використання, охорони, відновлення та відтворення, у процесі його обміну, передачі в спадщину, у користування, у здійсненні платежів за використання природних ресурсів як об'єктів власності, одержанні дотацій від держави в процесі природокористування.

– у розпорядженні природних ресурсів конкретні форми власності на них мають визначатись урядовими постановами, спеціальними законодавчими актами, спеціальними договорами між суб'єктами присвоєння між собою, між суб'єктами присвоєння та третіми особами.

Соціоекономіко-екологічні обмеження й обтяження правомочностей присвоєння природних ресурсів повинні встановлюватися на певні форми та права власності на конкретний природний об'єкт у конкретному регіоні України для конкретного суб'єкта [3, 4, 5].

Обтяження присвоєння природних рекреаційно-туристичних ресурсів суб'єктом власності – це перехід до нового власника з присвоєнням конкретних природних ресурсів у конкретних межах конкретного регіону деяких зобов'язань попереднього власника у використанні, охороні, відновленні й відтворенні природних об'єктів, у платежах за присвоєння природних ресурсів як об'єктів власності, у дотаціях держави або приватного власника на природокористування.

Передумови та основні напрями формування економіко-екологічних обмежень привласнення в природокористуванні відображено на рис. 1.

Відповідно до ст. 64 розділу 2 Конституції України, права та свободи людини й громадянина можуть бути обмежені законом тією мірою, якою це потрібно для захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони та безпеки держави. У ст. 41 розділу 2 Конституції України зазначено, що примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток за мотивами суспільної необхідності, на підставі та в порядку, установлених законом, і за умови попереднього та повного відшкодування їхньої вартості [6].

Обмеження в реалізації власності на природні ресурси визначаються пріоритетністю загальнонародної форми власності. У формуванні обмежень форм власності на природні ресурси в основі перебуває статус природного ресурсу, який визначає систему обмежень.

Підставою у відчуженні власності на природні ресурси повинні бути недотримання, порушення соціального та економіко-екологічного використання природного ресурсу, забруднення й виснаження вище норм.

Якщо процес присвоєння природних ресурсів як об'єктів власності на праві володіння, користування та розпорядження не відповідає загальнонародним інтересам, економіко-екологічним обмеженням й обтяженням власності, то природний ресурс може бути відчужений на користь держави чи іншого власника або користувача. Якщо управління природним ресурсом не є ефективним, то потрібна зміна управляючого державною або приватною власністю на природний ресурс.

Сутність поняття економіко-екологічного обмеження форми власності на природні ресурси полягає в тому, що, незалежно від форми власності на природні ресурси, суб'єкт власності не може забруднювати та виснажувати природний об'єкт вище за припустимі нормативи, зобов'язаний застосовувати певні природозберігальні способи використання, видобутку й переробки ресурсів, використовувати відновлювальні технології та ін. Обмеження правомочностей також можуть полягати (залежно від специфіки самого природного ресурсу) у тому, що не можна продавати природний ресурс без дозволу держави, не можна здавати природний ресурс в оренду без дозволу держави, не можна використовувати способом, що наносить шкоду іншим природним об'єктам і власності інших суб'єктів. Сутність соціоекономіко-екологічних обмежень власності на природні ресурси представлено на рис. 2.

До суб'єктів обмеження власності потрібно відносити таких власників, користувачів й управлінців, як:

- суб'єкти, котрі здійснюють довірче управління від імені народу, на державному та місцевому рівнях;
- власники з вторинного присвоєння природних ресурсів на основі трудової діяльності.

Соціоекономіко-екологічні обмеження власності на природні ресурси повинні бути обґрунтовані, виходячи з цільових орієнтирів досягнення стабільного стану природних об'єктів на основі раціоналізації природокористування.

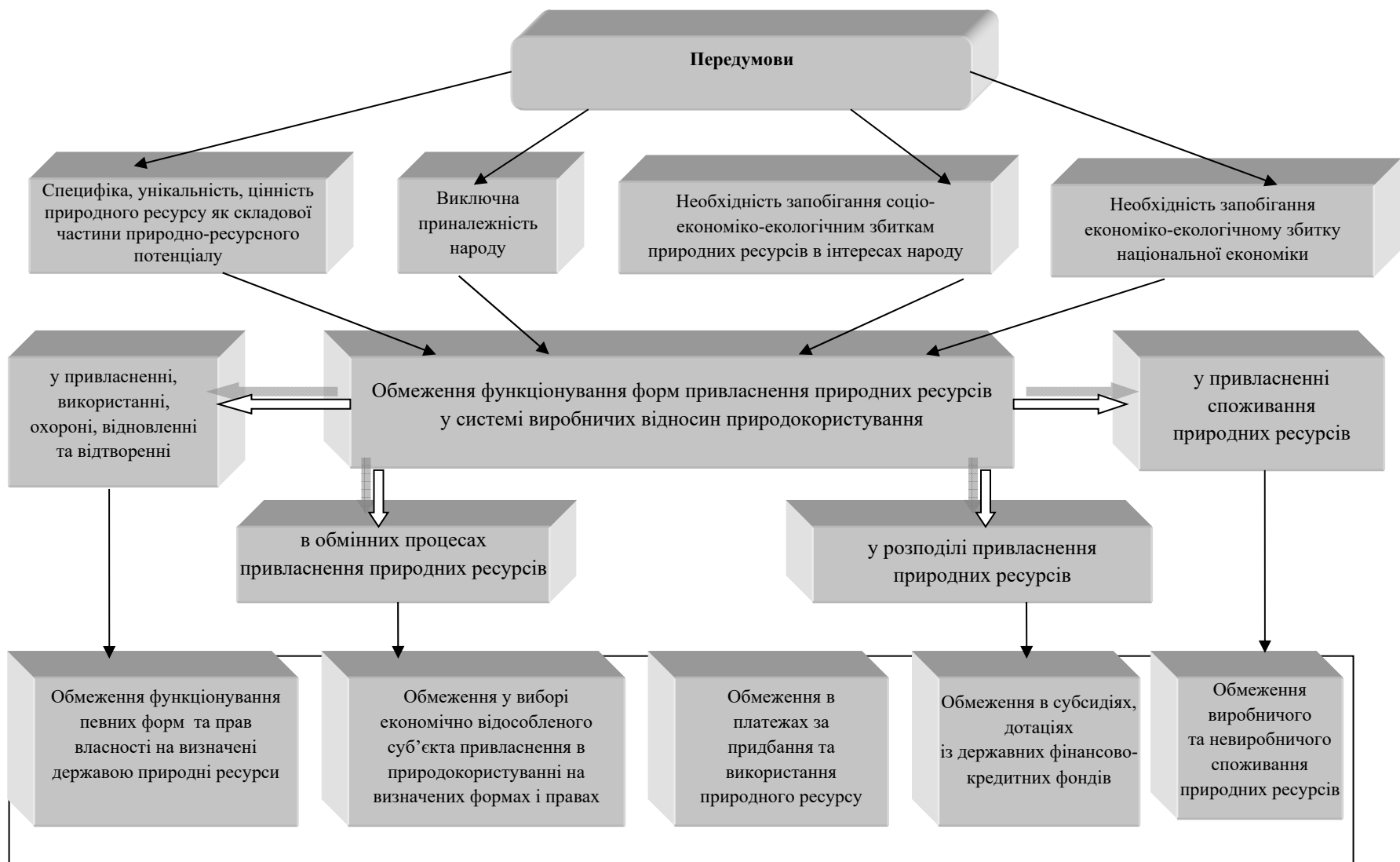

Рис. 1. *Передумови та основні напрями формування соціоекономіко-екологічних обмежень привласнення природних рекреаційно-туристичних ресурсів*

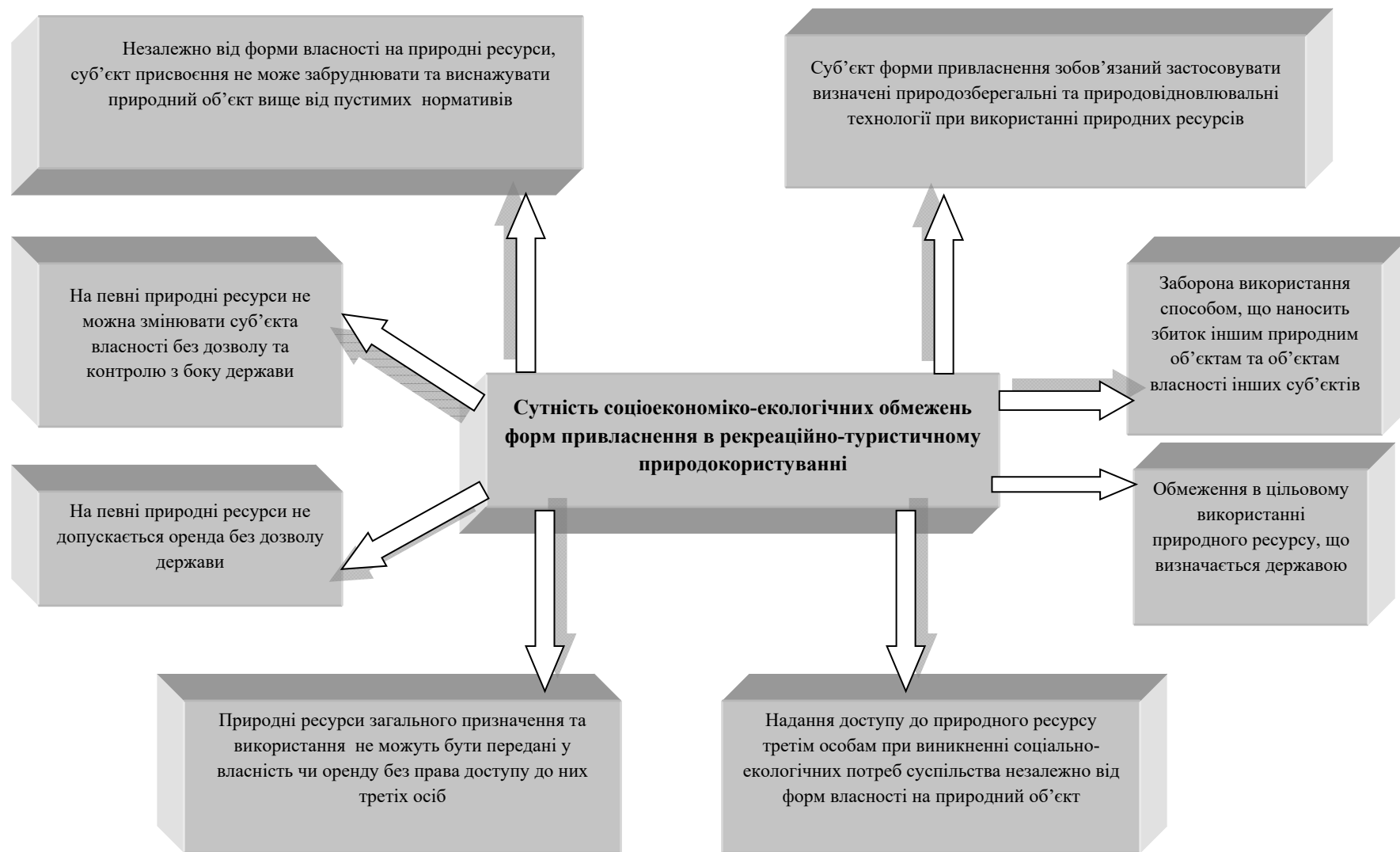

Рис. 2. Сутність економіко-екологічних обмежень власності на природні ресурси

Важливим положенням під час формування економіко-екологічних обмежень є досягнення узгодженості інтересів власників із первинного присвоєння природних ресурсів з інтересам власників із вторинного присвоєння природних об'єктів власності на основі праці та третіх осіб. Чим вищі будуть соціоекономіко-екологічні обмеження власника природного ресурсу, тим вищими стануть економіко-екологічні показники стану природних об'єктів, більшими витрати в природокористуванні та нижчим дохід власника. Потрібне законодавче закріплення в Цивільному й Господарському кодексах та законі про охорону природних ресурсів визначення економіко-екологічних обмежень й обмежень повноважень власника природних ресурсів із вторинного їх присвоєння на основі праці.

Економіко-екологічні обмеження власності в передбаченому законом порядку повинні забороняти суб'єктові привласнення використовувати об'єкт власності без урахування загальнонародних, регіональних інтересів та інтересів третіх осіб при здійсненні економіко-екологічного і юридичного права власності на конкретний природний об'єкт.

Від імені народу довірче управління природними ресурсами здійснюють відповідні структури загальнодержавних і місцевих органів самоврядування. Ці структури повинні визначати економіко-екологічні обмеження власності на природний ресурс.

Довірче управління державними й місцевими органами реалізуються на базі володіння, розпорядження та відповідальності за прийняті рішення по використанню природних ресурсів. Ці структури самі безпосередньо не використовують природний ресурс. Вони передають його в користування іншим суб'єктам господарювання; можуть міняти власність на природний ресурс або залишати її в загальнонародній, державній, комунальній власності та передавати у володіння юридичним і фізичним особам на праві оренди. Ці структури повинні визначати соціоекономіко-екологічні обмеження привласнення в природокористуванні.

Обмеження при передачі в користування або власність природного об'єкта суб'єктові, котрий виконує певний вид діяльності, полягають у такому:

- природний ресурс багатопільового чи одноцільового призначення повинен використовуватися з урахуванням інтересів усіх жителів регіону (області, міста, селища);
- потрібно враховувати наявні навантаження на природний об'єкт і в обмеження його використання повинні закладатися параметри з поліпшення його стану як умови подальшого використання;
- обмеження розвитку виробництва з урахуванням екологічного стану регіону;
- обмеження будівництва та експлуатації небезпечних й інших виробничих об'єктів у природному середовищі зонах.

При здійсненні довірчого управління ці структури не повинні перевищувати правомочностей, їхні дії повинні бути обмежені.

Обмеження у функціонуванні форм власності на природні ресурси, обмеження в зміні та трансформації форм власності звужують можливості власника в здійсненні суб'єктивного права зі зміни форм власності на природні ресурси. Ці обмеження внутрішньо властиві відносинам власності з первинного та вторинного присвоєння природних ресурсів. Обмеження в зміні й функціонуванні форм і прав власності на природні ресурси відрізняються від заборон за характером впливу на регульовані загальнонародні відносини власності. Заборона як правова форма впливу на відносини власності на природні ресурси виключає повністю існування певних прав і форм власності.

Однією з актуальних проблем реалізації відносин власності на природні ресурси є встановлення обмежень влади державних чиновників, що здійснюють розпорядження загальнонародною власністю на природні ресурси за умовами її приватизації, здавання в оренду, напрямами використання та професійної кваліфікації власників і користувачів природними об'єктами. Потрібне розмежування повноважень у прийнятті рішень про форми й права власності на природні об'єкти. Необхідне конкретне визначення ресурсів у конкретному регіоні, які можуть бути передані в певну сферу використання матеріального й нематеріального виробництва, які ресурси та в якому обсязі можуть бути передані в приватну, колективну, приватно-державну форму власності і які обмеження повинні при цьому виконуватися. Це потрібно для зниження негативних ефектів опортуністичної поведінки місцевих чиновників у процесі розпорядження державною власністю на природні ресурси. Суб'єкти з присвоєння природних об'єктів власності на підставі трудової діяльності також повинні мати

обмеження при використанні природного об'єкта певним чином чи при його передачі на основі обміну професійному власникові.

Обмеження використання загальнонародної власності повинні бути прописані в законі про власність на природні ресурси, що стане основою управління відносинами власності з вторинного присвоєння на основі трудової діяльності суб'єктів економіки. Відсутність законних підстав обмеження різноманітних форм і прав власності на природні об'єкти повинна визнаватися не правовою та підлягати скасуванню. З іншого боку, лише на основі законодавчого закріплення обмежень власності на природні ресурси можливе функціонування різноманітних її форм і прав. Закріплені в законі обмеження повинні адекватно відображати економічні відносини власності на природні ресурси, що складаються між учасниками господарського обігу в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання суб'єктами власності природних ресурсів. Будь-яке обмеження прав суб'єктів власності на природні ресурси повинне бути спрямоване на забезпечення ефективного функціонування власності для забезпечення інтересів усіх суб'єктів ринку. Обмеження форм і прав власності на природні об'єкти, майнових прав суб'єктів власності у договорах привласнення в природокористуванні повинні відповідати вимогам справедливості та конституційним цілям захисту відповідних економіко-екологічних інтересів суб'єктів власності й ґрунтуватися на законі.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Формування соціоекономіко-екологічних обмежень у привласненні природних рекреаційно-туристичних ресурсів повинно ґрунтуватися на основі загальнонародної власності на ресурси; інтереси народу мають бути враховані під час передачі природних об'єктів у ту чи іншу форму власності та на визначеному праві власності. Від специфічних особливостей природних рекреаційних ресурсів (вичерпні, невичерпні, напряду лікування й оздоровлення тощо) залежать обмеження форм власності на них і визначення обмежень та обтяжень при будь-яких формах і правах їх використання.

Джерела та література

1. Еременко В. Экономическая наука: проблемы логики, методологии, классификации / В. Еременко // Экономика Украины. – 2005. – №12. – С. 52–64.
2. Загороднюк П. О. Екологічна безпека як важлива складова національної безпеки України / П. О. Загороднюк // Екологія довкілля та безпеки життєдіяльності. – 2005. – № 4. – С. 5–12.
3. Мартиенко А. И. Теоретические основы развития отношений собственности на природные ресурсы / А. И. Мартиенко. – Одесса : ИПРЕЕД НАН України, 2011. – 389 с.
4. Мартиенко А. И. Отношения реализации форм и прав собственности в природопользовании / А. И. Мартиенко, С. К. Харичков – Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 2008. – 214 с.
5. Мартиенко А. И. Роль государства в формировании экономико-экологических ограничений реализации собственности на природные ресурсы / А. И. Мартиенко // Економічні інновації : зб. наук. праць. – Одеса, 2011. – Вип. 44. – С. 161–173.
6. Конституція України. – Закон від 28.06. 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30.
7. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження / С. В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
8. Мочерный С. Национальный и экономический суверенитет страны / С. Мочерный // Экономика Украины. – 2005. – №10. – С. 4–13.
9. Харічков С. К. Інституціональні передумови та організаційне забезпечення збалансованого природокористування в рекреаційно-туристичній сфері / С. К. Харічков, О. А. Воробйова, І. М. Дишловий, С. Г. Нездойминов // Інституціональні засади та інструментарій збалансованого природокористування [під ред. С. К. Харічкова]. – Одеса : ИПРЕЕД НАН України, 2010. – С. 342–441.

Антонина Мартиенко. Методологические основы формирования социально-экономико-экологических ограничений собственности на природные рекреационно-туристические ресурсы. В статье доказано, что сущность понятия экономико-экологического ограничения формы собственности на природные рекреационно-туристические ресурсы заключается в том, что, независимо от формы собственности на природные ресурсы, субъект собственности не может загрязнять и истощать природный объект выше допустимых нормативов, обязан применять определенные природосберегающие способы использования, добычи и переработки ресурсов, использовать возобновляемые технологии и т. д. Ограничения правомочий также могут заключаться (в зависимости от специфики самого природного ресурса) в том, что нельзя продавать природный ресурс без разрешения государства, нельзя сдавать природный ресурс в аренду без разрешения государства, нельзя использовать способом, наносящим ущерб другим природным объектам и собственности других субъектов. Определены предпосылки формирования социально-экономико-экологических ограничений и основные направления их внедрения. Доказано, что ограничения должны учитывать интересы общенародного присвоения природных ресурсов

и в зависимости от специфических особенностей природного рекреационно-туристического ресурса, а также направлений его использования формируются ограничения в формах и правах собственности.

Ключевые слова: социоэкономико-экологические ограничения, формы и права собственности, природные рекреационно-туристические ресурсы, приоритет общенародной собственности.

Antonina Martienko. Methodological Bases of Formation of the Socioeconomic and Environmental Constraints Ownership of Natural Recreation and Tourism Resources. It is proved that the essence of the concept of economic and environmental constraints form of ownership of natural recreation and tourism resources lies in the fact that regardless of the form of ownership of the natural resources of the subject property can not pollute and deplete natural object above the allowable standards, it is obliged to apply certain environmentally friendly ways to use, extraction and processing of resources, the use of renewable technologies, etc. competences Restrictions may also be (depending on the specificity of the natural resources) is that you can not sell the natural resources without the permission of the state, can not take the natural resource rent without the permission of the state, can not be used in a manner detrimental to other natural objects and property of other subjects. Preconditions of formation of the socioeconomic and environmental constraints and the basic directions of their introduction. It is proved that limits should take into account the interests of the whole people of appropriation of natural resources and, depending on the specific characteristics of the natural resource recreation and tourism, as well as the directions of use restrictions are formed in the forms and property rights.

Key words: socioeconomic and Environmental limitations, forms and property rights, nature tourist resources, priority of national property.

УДК 338.24

Ніна Хумарова – доктор економічних наук,
старший науковий співробітник;

Ганна Варталян – аспірант Інституту проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України

Обґрунтування програми розвитку поліфункціональних територій

У статті обґрунтовано змістове наповнення програми розвитку поліфункціональних територій Татарбунарського району Одеської області. Визначено сутність, мету, цілі, основні завдання й підпрограми розвитку поліфункціональних територій; розроблено пропозиції щодо створення туристичної корпорації в Татарбунарському районі Одеської області.

Ключові слова: поліфункціональні території, програма розвитку поліфункціональних територій, туристична корпорація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Обмеженість рекреаційних територій зумовлює необхідність пошуку способів їх розширення на основі формування нових сегментів ринку туристичних послуг, для чого доцільно переглянути можливості використання вже наявних територій. З огляду на це, виникає потреба в обґрунтуванні наукових підходів до ідентифікації територій поліфункціонального призначення й розробки заходів щодо ефективного та комплексного застосування їх природно-ресурсного потенціалу В умовах зростання екологічних і соціально-економічних проблем та необхідності формування передумов сталого розвитку для створення ефективної системи державного регулювання економіки використовується як вітчизняний, так і закордонний досвід розробки цільових програм. Програмно-цільові методи планування в екологічній сфері займають вагомe місце серед інших форм державного регулювання.

Аналіз досліджень цієї проблеми. На необхідність пошуку нових форм еколого-економічного управління, формування засад комплексного використання природних ресурсів спрямовано дослідження багатьох закордонних і вітчизняних науковців. Зокрема, ці проблеми висвітлено в працях Б. Буркинського, О. Громової, Б. Даналишина, Н. Ковальнової, Л. Мельника, Є. Мішеніна, В. Міщенко, В. Степанова, С. Харічкова, Ю. Туниці, Л. Черчик та ін. Учені вказують на необхідність переходу до